

**ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕМОКРАТІЇ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА****LEGAL CULTURE AS A SYSTEM-FORMING ELEMENT OF DEMOCRACY
IN A TRANSFORMATIVE SOCIETY**

Мета. Мета даної статті полягає в теоретичному аналізі правової культури як системоутворювального чинника демократичного правопорядку, з'ясуванні її впливу на легітимацію права та інституцій публічної влади, вивченні механізмів трансляції правових цінностей у суспільстві, а також у виявленні сучасних викликів і перспектив формування правової культури в умовах цифровізації, інформаційної фрагментації та трансформації демократичних інститутів. Дослідження має на меті обґрунтувати необхідність посилення ролі правової культури як гарантії стійкості, передбачуваності та ефективності правового регулювання в умовах сучасних суспільних змін. **Методика.** Методика дослідження спирається на системне вивчення та інтерпретацію актуального теоретико-правового доробку, що надало змогу здійснити науково обґрунтовані висновки й сформулювати відповідні концептуальні положення. У межах дослідження застосовано комплекс методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові методи аналізу й синтезу, порівняльно-правовий підхід, інституціональний та нормативно-правовий аналіз, а також прогностичні інструменти для виявлення перспектив подальшого розвитку правової культури в умовах демократії. **Результати.** У результаті проведеного дослідження було встановлено, що права культура відіграє фундаментальну роль у забезпеченні стабільності демократичного правопорядку, оскільки вона формує засади легітимності, правосвідомості та соціального прийняття норм права. Доведено, що високий рівень правової культури громадян сприяє ефективному функціонуванню демократичних інституцій, підтримує верховенство права та забезпечує належну реалізацію основоположних прав і свобод. У роботі проаналізовано взаємодію правової культури з такими елементами демократичного механізму, як парламент, судова система, громадянське суспільство, засоби масової інформації й освітні інституції. Особливу увагу приділено сучасним викликам інформаційної фрагментації, дезінформації, алгоритмічному впливу та ослабленню критичного правового мислення, які загрожують цілісності правового порядку. Зроблено висновки про необхідність цілеспрямованої державної політики у сфері правового виховання, розширення громадянської участі та розвитку просвітницьких механізмів, що сприяють формуванню відповідальної правової поведінки й стійкої демократії. **Практична значимість.** Практична значимість результатів дослідження полягає в тому, що вони створюють концептуальне підґрунтя для вдосконалення державної політики у сфері правової освіти, формування правової свідомості та посилення легітимності правового регулювання в демократичному суспільстві. Запропоновані висновки можуть бути використані при розробці освітніх програм з правознавства, впровадженні просвітницьких ініціатив у школах, вищих навчальних закладах, а також у діяльності органів публічної влади та громадських організацій, що займаються правовим вихованням. Результати дослідження здатні слугувати орієнтиром для формування ефективних механізмів правової профілактики, протидії правовому популізму та посиленню громадянської участі у нормотворчості, що є необхідними умовами стабільності демократичного правопорядку в умовах соціальних і технологічних трансформацій.

Ключові слова: *правова культура, демократичне правове регулювання, легітимність, правосвідомість, права освіта, громадянська участь, цифрова трансформація.*

Purpose. The purpose of this article is to provide a theoretical analysis of legal culture as a system-forming factor of democratic legal order, to determine its impact on the legitimation of law and institutions of public authority, to explore the mechanisms of dissemination of legal values in society, and to identify current challenges and prospects for the development of legal culture in the context of digitalization, informational fragmentation, and the transformation of democratic institutions. The study aims to substantiate the need to strengthen the role of legal culture as a guarantee of the stability, predictability, and effectiveness of legal regulation amid contemporary societal changes. **Methodology.** The research methodology is based on a systematic study and interpretation of current theoretical and legal literature, which made it possible to draw scientifically sound conclusions and formulate appropriate conceptual positions. A set of scientific methods was applied in the course of the study, including general scientific approaches of analysis and synthesis, the comparative legal method, institutional and normative-legal analysis, as well as prognostic tools to identify prospects for the further development of legal culture under democratic conditions. **Results.** The conducted research has shown that legal culture plays a fundamental role in ensuring the stability of the democratic legal order, as it forms the basis of legitimacy, legal awareness, and the social acceptance of legal norms. It has been proven that a high level of legal culture among citizens contributes to the effective functioning of democratic institutions, supports the rule of law, and ensures the proper implementation of fundamental rights and freedoms. The article analyzes the interaction of legal culture with key components of the democratic mechanism, such as parliament, the judiciary, civil society, mass media, and educational institutions. Particular attention is given to modern challenges, including informational fragmentation, disinformation, algorithmic influence, and the weakening of critical legal thinking, all of which threaten the integrity of the legal order. The study concludes on the necessity of a targeted state policy in the field of legal education, expanding civic participation, and developing educational mechanisms that promote responsible legal behavior and sustainable democracy. **Practical significance.** The practical significance of the research results lies in their potential to provide a conceptual basis for improving public policy in the field of legal education, shaping legal awareness, and enhancing the legitimacy of legal regulation in a democratic society. The proposed conclusions can be used in the development of legal education programs, implementation of civic awareness initiatives in schools and universities, and in the activities of public authorities and civil society organizations involved in legal education. The findings may serve as a guide for the formation of effective mechanisms of legal prevention, counteraction to legal populism, and the strengthening of public participation in lawmaking, which are essential for maintaining a stable democratic legal order amid social and technological transformations.

Key words: *legal culture, democratic legal regulation, legitimacy, legal awareness, legal education, civic participation, digital transformation.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах демократичного розвитку суспільства права культура виступає не лише елементом правового життя, а ключовим чинником, що визначає ефективність функціонування правової системи, легітимність державної влади та рівень реалізації прав і свобод громадян. Проте трансформаційні процеси, зокрема цифровізація, фрагментація інформаційного простору, зниження рівня довіри до інституцій та посилення правового популізму, істотно впливають на зміст і форми прояву правової культури. Набуває актуальності проблема зниження критичного правового мислення, формального ставлення до правових норм, відриву нормотворчості від реального правового запиту суспільства. У цьому контексті постає нагальна потреба в науковому осмисленні ролі правової культури як системоутворювального елемента демократичного правопорядку, виявленні механізмів її трансляції та засобів зміцнення у відповідь на виклики сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання правової культури розглядалося в межах загальної теорії права, філософії права та політології як важливий чинник формування ефективного правового регулювання в демократичному суспільстві. У наукових публікаціях підкреслюється її роль у забезпеченні легітимності правових норм, підвищенні рівня правосвідомості громадян та підтриманні стабільності правопорядку. Окрему увагу приділено впливу цифровізації,

інформаційної фрагментації та зниженню довіри до інституцій на стан правової культури. Водночас низка аспектів, зокрема інституційні механізми трансляції правових цінностей, залишаються недостатньо дослідженими, що обумовлює потребу в подальшому теоретичному аналізі цієї теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті демократичного суспільства правова культура постає не лише як елемент правосвідомості, а як одна з базових умов стабільного функціонування правової системи. Її значення виходить далеко за межі академічного аналізу, охоплюючи практичну площину забезпечення легітимності державної влади, ефективності правозастосування та сталості демократичного правопорядку.

Перш за все, правова культура прямо впливає на легітимацію права і державної влади. У демократичній моделі політичної організації суспільства джерелом влади визнається народ, а отже, право, як інституціалізований засіб регулювання, повинно відображати суспільні цінності, моральні уявлення та потреби. Високий рівень правової культури громадян, зокрема наявність довіри до правових інститутів, розуміння принципу верховенства права, формує у суспільстві переконаність у легітимності встановлених норм.

Другою визначальною функцією правової культури є її роль у формуванні поваги до закону, прав людини і механізмів участі. Справжня демократія неможлива без активної правової позиції громадян, їх здатності не лише реалізовувати суб'єктивні права, але й брати участь у творенні нормативного порядку – через вибори, участь у громадських слуханнях, електронні петиції, експертні обговорення. Саме правова культура забезпечує ту основу, на якій громадяни не лише сприймають право як зовнішній примус, але як внутрішню потребу й цінність.

Крім того, правова культура виконує критично важливу функцію у подоланні таких негативних явищ як правовий популізм і формалізм. У країнах з молодими або деформованими демократичними традиціями популістське використання права як інструменту політичного тиску або обіцянок часто підміняє справжній зміст законності [4, с. 268]. А правовий формалізм, у свою чергу, призводить до втрати сенсу правової норми як засобу справедливого регулювання. У цьому контексті саме високий рівень правової культури, зокрема здатність критично осмислювати зміст права, розрізняти законність і справедливість, відіграє роль бар'єра для маніпулятивних практик у нормотворчості та правозастосуванні.

Як зазначає Р. Дворкін, у демократичному суспільстві право повинно не лише регулювати поведінку, але й бути «морально переконливим» для своїх адресатів. Отже, правова культура стає посередником між правом як системою норм і громадянами як суб'єктами правовідносин [10, с. 279-292].

Формування та підтримка правової культури у демократичному суспільстві є не лише результатом індивідуального правового виховання, а й наслідком цілеспрямованої політики, спрямованої на її трансляцію у всіх сферах публічного життя. Демократична держава, що базується на принципах верховенства права, публічності, участі та прав людини, зобов'язана не тільки гарантувати юридичні свободи, а й створювати умови для поширення правових цінностей і підвищення рівня правосвідомості [3, с. 126-132]. Правова культура у цьому контексті функціонує не як стихійне явище, а як результат дії певних соціальних і комунікативних механізмів, які залучують на системне дослідження.

Насамперед, слід виокремити освітню, інформаційну та просвітницьку функції держави, що є базовими інструментами трансляції правової культури. Правова освіта, починаючи зі шкільного рівня й закінчуючи фаховою підготовкою юристів, є ключем до формування критичного правового мислення, розуміння сутності права як ціннісного явища [15, с. 3-31]. У цьому аспекті важливою є ідея «правової компетентності» громадян, яку розвивають такі вчені, як С. Головатий, В. Котюк, В. Селіванов, а також зарубіжні дослідники – В. Таманаха, J. Waldron, які наголошують на необхідності не лише знань про право, а й умінь його тлумачити, застосовувати, оцінювати в контексті етичної та соціальної відповідальності [5, с. 127-131]. Просвітницька функція держави включає формування публічного дискурсу, спрямованого на підвищення поваги до права, через підтримку інформаційних кампаній, відкритих лекцій, доступних ресурсів для правової самостійності громадян.

Другим важливим механізмом є роль засобів масової інформації, громадських організацій і цифрових платформ у поширенні правових цінностей. У цифрову епоху ЗМІ виступають не лише ретрансляторами правової інформації, а й учасниками формування суспільної думки щодо права і справедливості [13, с. 131-144]. У демократичних країнах велику роль відіграють незалежні громадські ініціативи, які проводять моніторинг законопроектів, надають правову

допомогу, просувають стандарти прозорості й доброчесності. Цифрові платформи (зокрема соціальні мережі, освітні сервіси, інституційні портали) стали новим середовищем для трансляції правової культури. Водночас це середовище є амбівалентним, оскільки воно може як сприяти утвердженню правових цінностей, так і продукувати правовий нігілізм, дезінформацію або фрагментарне сприйняття права. Саме тому держава повинна бути уважною до інформаційної політики та цифрових інтерфейсів, які транслюють нормативні смисли.

Третій важливий елемент це судова практика як носій і транслятор правових стандартів. Судові рішення, особливо в демократичних системах із розвиненим конституціоналізмом, мають не лише нормативне, але й світоглядне значення [1, с. 15-27]. Через тлумачення права судами формується уявлення про межі дозволеного, справедливого і законного. Судова практика це форма практичного права, яка часто є зрозумілішою для громадян, ніж абстрактні формулювання закону. Як підкреслював Р. Алексі, права культура реалізується не лише через тексти законів, а насамперед через способи їх застосування. Прозорість, доступність і обґрунтованість судових рішень створює підґрунтя для довіри до правової системи, що є визначальним чинником її стабільності [8, с. 368-374].

У XXI столітті права культура стикається з низкою нових викликів, обумовлених трансформацією самої природи демократії, стрімкою цифровізацією, знеціненням традиційних джерел авторитету та поширенням інформаційного хаосу. Якщо класична демократична модель передбачала певний консенсус щодо базових правових орієнтирів, то сучасний соціально-комунікативний простір все більше сприяє їх фрагментації, що істотно ускладнює забезпечення єдності праворозуміння та підтримання легітимності правопорядку [7, с. 372].

Насамперед, фрагментація правових орієнтирів у цифровому середовищі є симптомом глибшої кризи правосвідомості. У традиційному правовому просторі орієнтація на закон, судову практику та інститути державної влади забезпечувала певну сталість нормативного бачення. Сьогодні ж цифрові платформи формують множинність суб'єктивізованих уявлень про право, які можуть суттєво різнитися між різними соціальними групами [3, с. 206]. В умовах персоналізованих інформаційних потоків і алгоритмічно зумовленої селекції контенту, суспільство все більше занурюється в інформаційні «камери відлуння», де право сприймається не як загальнообов'язкове, а як інтерпретоване через призму ідеології, емоцій або дезінформації. Така фрагментованість підриває можливість суспільного діалогу на ґрунті спільного правового поля, що є критично важливим для функціонування демократії.

Особливе занепокоєння викликає вплив інформаційного шуму, дезінформації та алгоритмічного управління на правову свідомість. Сучасний користувач медіа простору щодня стикається з величезним обсягом інформації, у якій змішані достовірні правові відомості з фейками, маніпуляціями та фрагментами, вирваними з контексту [6, с. 314-339]. В умовах постправди значно ускладнюється здатність критично осмислювати правову інформацію, відрізнити право від «квазіправа», що пропагується через інфлюенсерів, псевдоекспертів або навіть автоматизовані чат-боти. Більше того, алгоритми цифрових платформ дедалі активніше впливають на вибір споживачем тієї чи іншої правової позиції, формуючи поведінкову архітектуру, в якій свобода критичної оцінки поступається підвідомим цифровим звичкам [12, с. 136-147]. У цьому контексті права культура повинна протистояти не лише правовому нігілізму, а й новим формам маніпулятивного нормативного контролю.

Окремої уваги заслуговує проблема дефіциту критичного правового мислення як загрози сталості демократичного правопорядку. За умови слабо розвиненої здатності до аналізу правових норм, аргументації та рефлексії, суспільство стає вразливим до поверхневих або спрощених моделей тлумачення права, які активно використовуються популістськими рухами [14, с. 140]. Відсутність критичного правового мислення також сприяє інертності правосвідомості люди формально дотримуються закону, не замислюючись над його сутністю, цінністю чи відповідністю принципам справедливості. У результаті норма втрачає свій зв'язок із суспільним ідеалом, перетворюючись на засіб адміністрування, а не співжиття [2, с. 236-258].

Зміцнення правової культури це не лише освітній або просвітницький виклик, а фундаментальна передумова збереження й розвитку демократичного правопорядку. Саме високий рівень правової культури громадян і представників публічної влади забезпечує сталу легітимність права, довіру до державних інституцій, готовність дотримуватися правових приписів не зі страху перед санкцією, а з переконання у їхній справедливості. Як стверджує Юрген Габермас, легітимність у демократичній правовій системі виникає з публічного обговорення й раціонального консенсусу, а не з імперативного нав'язування правових приписів. Отже, права профілактика повинна ґрунтуватися на довірі та співучасті, а не лише на санкції та репресії [11, с. 347-352].

Передусім, необхідною є інтеграція правової освіти на всіх рівнях формування особистості від дошкільного виховання до професійної та безперервної освіти. Правова грамотність не повинна обмежуватись знанням основ конституційного ладу чи кримінальної відповідальності. Йдеться про формування глибшої ціннісної орієнтації на право як інструмент свободи, рівності й справедливості [9, с. 192-205]. У сучасних умовах важливо також включити до освітніх програм теми, пов'язані з цифровими правами, захистом персональних даних, етикою штучного інтелекту. Лише крізь призму цілісної правової соціалізації можливо сформувати активного громадянина, спроможного до усвідомленої участі в правотворенні та контролі за владою.

Наступним важливим кроком є впровадження системи правової профілактики та соціального діалогу. Це означає, що держава має не лише реагувати на правопорушення, а й передбачати ймовірні юридичні конфлікти, знижувати рівень правової аномії, створювати умови для регулярного, недискримінаційного обговорення суспільно значущих норм. Такий підхід має охоплювати інституційні й неформальні механізми громадської слухання, публічні консультації, відкриті парламентські процеси.

Нарешті, правова культура має бути визнана стратегічним пріоритетом державної політики у сфері демократичного розвитку. Йдеться не лише про фінансування освітніх програм, а про цілісне включення правової культури до державної доктрини. Це означає, що кожна реформа, кожен законодавчий акт, кожна публічна комунікація влади мають бути спрямовані на посилення правових цінностей через мову, доступність, передбачуваність і етичність. Без цього формалізація демократії ризикує перерости у фасадну законність, відчужену від громадянина.

Список використаних джерел:

1. Буроменський М. В. Демократичні цінності у конституційному праві України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 5. С. 15–27.
2. Головатий С. Публічне право: демократія через право. Київ : Видавничий дім «Юридична практика», 2020. 392 с.
3. Котюк В. О. Загальна теорія права : підручник. Київ : Вентурі, 2015. 447 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Кальварія, 2010. 320 с.
5. Селіванов В. М. Правова система України: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 264 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Право, 2011. 528 с.
7. Шевчук С. Філософія права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 544 с.
8. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. Oxford : Oxford University Press, 2002. 492 p.
9. Böckenförde E.-W. Constitutional and Political Theory: Selected Writings. ed. by M. Kumm, T. Müller. Oxford : Oxford University Press, 2017. 376 p.
10. Dworkin R. Law's Empire. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. 470 p.
11. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge : Polity Press, 1996. 631 p.
12. Möllers C. The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers. Oxford : Oxford University Press, 2013. 314 p.
13. Tamanaha B. Z. Legal Educators Defending the Status Quo. *Washington University Journal of Law & Policy*. 2013. Vol. 41. P. 131–144.
14. Tushnet M. Taking the Constitution Away from the Courts. Princeton : Princeton University Press, 1999. 256 p.
15. Waldron J. The Rule of Law and the Importance of Procedure. In: Getting to the Rule of Law. *NOMOS 50*. New York : New York University Press, 2011. P. 3–31.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025
 Дата публікації: 29.09.2025.